

В.В. ЯРЕМЕНКО

канд. юрид. наук

Харківський національний університет внутрішніх справ

УДК 343.102

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В БОРОТЬБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ¹

Показано, що проблема використання оперативно-розшукової інформації в боротьбі зі злочинністю має соціально-психологічний аспект.

Питання використання (реалізації) оперативно-розшукової інформації в кримінальному судочинстві дотепер залишається мало дослідженим [1, с.59]. Термін "реалізація оперативно-розшукової інформації" у більшості випадків вживається в спеціальній літературі в зв'язку з її використанням (застосуванням) у боротьбі зі злочинністю [2, с.117].

В останні роки опубліковано ряд робіт, що розкривають фундаментальні положення соціальної інформації і керування суспільством, теоретичні зв'язки інформації і права, теорії та практики оперативно-розшукової інформації. У процесі їхніх досліджень досягнуто ряд загально-визнаних рішень істотних проблем інформації та її ролі у здійсненні оперативно-розшукової діяльності. В числі закордонних і вітчизняних учених, котрі займалися цією проблемою, можна назвати А.І. Алексєєва, В.М. Атамжикова, О.М. Багдурку, Д.І. Бедякова, І.П. Воробйова, І.І. Великошина, Д.В. Гребельського, Е.О. Ділоренка, О.Ф. Долженкова, Г.А. Душєйка, Л.Н. Каликовича, І.П. Козаченка, В.К. Колпакова, А.Г. Лєсаря, В.А. Лукашова, С.С. Овчинського, В.Л. Регульського, Г.К. Сипилова, В.Г. Самойлова, О.П. Сіпєрьова, В.Н. Тищенко, В.П. Хомколова, О.Н. Ярмиша та інших. Разом з тим деякі аспекти названої проблеми дотепер залишаються не розробленими або дискусійними, не всі спірні проблеми вирішені, особливо з урахуванням сучасної ситуації в сфері боротьби зі злочинністю.

Аналіз думок науковців показує, що в теорії ОРД спостерігається багато різних думок щодо змісту поняття "реалізація оперативно-розшукової інформації". Так, одні автори, виходячи з поділу ОРД на організаційну, пізнавальну і діяльну частини, відносять реалізацію оперативно-розшукової інформації до останньої [3, с.31; 4, с.3-13]. Інші вважають реалізацію ОРІ стадією оперативно-розшукового процесу [5, с.34-59].

Наприклад, вивчаючи процеси взаємодії слідчих апаратів з оперативними підрозділами ОВС Г.О. Душєйка розуміє під реалізацією оперативно-розшукової інформації наявність (суму) змін, що виникли в межах здійснення оперативно-розшукових заходів під впливом інформації, що розглядається, перехід її в форму і зміст оперативно-

розшукової діяльності, а також її оприлюднення в ролі доказів по кримінальних справах після їх перевірки відповідно до кримінально-процесуального законодавства [6, с.45-46].

Не претендуючи на аналіз усіх позицій та погоджуючись з думкою тих авторів, які вважають, що основною ознакою реалізації інформації є її використання в різних напрямках боротьби зі злочинністю, нам здається, що розгляд загальних положень (ознак), котрі характеризують поняття "реалізація оперативно-розшукової інформації", повинен бути здійснений більш всебічно.

У широкому розумінні використання оперативно-розшукової інформації (далі – ОРІ) у боротьбі зі злочинністю, на наш погляд, є складовою частиною діяльності суб'єктів ОРД, що складається з аналізу й оцінки даної інформації для формулювання висновків, прийняття рішень і здійснення оперативно-розшукових заходів, різних по своєму змісту, масштабам у залежності від розв'язуваних тактичних або стратегічних завдань. На нашу думку, використовувати оперативно-розшукову інформацію означає зробити її регулятором, який визначає пізнавальну, ціннісно-орієнтаційну, управлінську і конструктивну діяльність суб'єктів оперативно-розшукової діяльності. Реалізація даної інформації є також логічним і фактичним завершенням інформаційного процесу [7, с.2], що забезпечує ОРД. Тобто, реалізація оперативно-розшукової інформації припускає визначений результат її використання.

У даному значенні реалізація оперативно-розшукової інформації, на наш погляд, – це наявність (сума) змін, що виникли в межах здійснення оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ) під впливом розглянутої інформації, переклад її у форму і зміст оперативно-розшукової діяльності (внутрішньосистемне забезпечення), а також її оприлюднення як доказу по кримінальних справах після перевірки відповідно до кримінально-процесуального законодавства (забезпечення досудового слідства). Такий підхід до реалізації дозволяє говорити про різні види результатів використання оперативно-розшукової інформації. Відповідно до класифікації наслідків ОРД і досудового слідства можна виділити такі види результатів: непередбачені і ті, що прогнозувалися; позитивні і негативні; своєчасні і відстрочені; явні і приховані; повні і часткові

¹ Друкується в авторській редакції.

тощо. Отже, оперативно-розшукова інформація використовується, на наш погляд, не тільки в діяльній частині ОРД.

Вчені, що займаються дослідженням різних аспектів ОРД, розмежовують в ній, як ми відзначали, три взаємозалежні сторони (частини): організаційне забезпечення, пізнавальну і діяльну сторони [3, с.31]. Природно, що такий розподіл у відомій мірі умовний і робиться тільки на теоретичному рівні з метою глибокого і всебічного вивчення системи ОРД у гносеологічному сенсі. Організаційне забезпечення, на думку авторів даної концепції, охоплює підбір, виховання, навчання і розміщення сил ОРД, організацію їх взаємодії, аналітичну роботу тощо. Воно є запорукою успішного здійснення оперативно-розшукової діяльності з метою одержання відповідної інформації, її переробки та реалізації. Пізнавальна частина ОРД дозволяє оперативним працівникам на основі аналізу інформації, що збирається, підвищувати свою поінформованість щодо осіб і фактів, які викликають оперативний інтерес, що, в свою чергу, дає підставу для вибору оптимальних конкретних дій.

Діяльна частина ОРД сприяє припливу нової інформації, нових фактів, які піддаються аналізу [8, с.58]. Таким чином, у реальному процесі реалізації оперативно-розшукової інформації відзначені сторони ОРД тісно переплетені, взаємообумовлені незліченною кількістю зв'язків і взаємопереходів. Однак кожна сторона в той же час виконує свою роль в інформаційному механізмі, по-різному впливає на ОРД. Ретельний аналіз стосовно до конкретних різновидів оперативно-розшукової діяльності дозволяє виявити істотні структурні і змістовні дефекти в цьому механізмі, є основою для цілеспрямованого впливу на окремі сторони і параметри діяльності шляхом відповідної організації процесу її усвідомленого регулювання.

В умовах постійно змінюваної оперативної обстановки від співробітників оперативних підрозділів потрібна висока динамічність рішень, на основі ОРІ, що добувається. Як зазначає у своїй роботі Л.М. Калинкович, оперативно-розшукова діяльність являє собою не що інше, як циклічний процес пошуку, збору, обробки і використання оперативно-розшукової й іншої інформації [9, с.17]. Отже, наукова проблема використання оперативно-розшукової інформації повинна розглядатися, на наш погляд, через призму закономірностей, що відносяться до діяльності оперативних підрозділів по використанню даної інформації. Вони визначають зміст конкретних оперативно-розшукових заходів по виявленню, попередженню, припиненню і розкриттю злочинів, розшуку злочинців, що переховуються від органів розслідування, осіб, які безвісно відсутні, а також спрямованих на вирішення інших завдань, коли прийняття таких заходів стає можливим завдяки використанню відповідної оперативно-розшукової інформації.

Вивчивши думки вчених [3, 4, 6] ми вважаємо, що всі закономірності реалізації ОРІ можна згрупувати в наступні блоки:

- закономірності, що визначають потребу в оперативно-розшуковій інформації, яка забезпечує ефективність ОРД;

- закономірності, що виявляються в системі організаційного забезпечення реалізації ОРІ і які визначають її

ефективність;

- закономірності, що обумовлюють залежність обсягу і змісту оперативно-розшукової інформації, спрямованості оперативно-розшукових заходів, застосування сил, засобів і методів, вибору оперативно-тактичних прийомів і способів (наприклад, запобігання і розкриття злочинів) для вирішення завдань ОРД.

Ми не ставимо перед собою завдання детально розібрати названі блоки закономірностей, тому що висловлені в спеціальній літературі ідеї щодо них значною мірою розкривають ці питання. Разом з тим вважаємо за можливе і доцільне більш докладніше зупинитися на закономірностях, що виявляються в процесі реалізації оперативно-розшукової інформації в ОРД. До числа основних з них можуть бути, на наш погляд, віднесені наступні:

- залежність застосовуваних у ході ОРД прийомів запобігання та розкриття злочинів, розшуку злочинців, що переховуються і осіб, які безвісно відсутні, від обсягу і змісту оперативно-розшукової інформації;

- обумовленість ефективності реалізації ОРІ правильним вибором способів і прийомів запобігання та розкриття злочинів, розшуку злочинців, що переховуються і осіб, які безвісно відсутні, тактикою здійснення ОРЗ і професійно грамотним їх проведенням (з урахуванням психологічних умов та ресурсного забезпеченням ОРЗ);

- залежність кінцевих результатів здійснення оперативно-розшукових заходів від нормативної урегульованості даного процесу;

- залежність реалізації оперативно-розшукової інформації від розвиненості умов (зовнішніх і спеціальних), які визначають ефективність використання даної інформації. Тут існує об'єктивна потреба в оптимізації ОРД в цілому, привнесення її у відповідність з умовами зовнішнього середовища, змінами, що відбуваються в суспільстві та визначають нагальну потребу корінної перебудови оперативно-розшукової практики і підвищення її ефективності у боротьбі зі злочинністю.

Вивчення зазначених закономірностей, що проявляються в процесі реалізації оперативно-розшукової інформації, дозволяє визначити подальші заходи щодо усунення наявних у практиці недоліків у розглянутому процесі і на цій основі підвищити ефективність оперативно-розшукової діяльності.

До розглянутих закономірностей відносяться і такі, що визначають тактику використання ОРІ для прийняття до винних заходів реагування, передбачених чинним законодавством, особливо при розслідуванні злочинів. Найбільш важливими з них є ті, котрі визначають порядок:

- використання цієї інформації без розшифровки джерела її отримання;

- документального оформлення такої інформації, щоб вона відповідала вимогам кримінально-процесуального законодавства. Пізнання цих закономірностей дає можливість сформулювати прийоми одержання на основі оперативно-розшукової інформації процесуальних доказів, тобто легалізувати цю інформацію, зберігаючи в таємниці оперативно-розшукові джерела її одержання. Таким чином, проблема використання оперативно-розшукової інформації повинна розглядатися, на нашу думку, у різних аспектах. Насамперед, вкрай актуальним є питання про реальність використання інформації, тобто про те, які бло-

ки інформації і як часто виступають у дійсності як регулятивний фактор оперативно-розшукової діяльності.

Такі фактори, як частота і спосіб використання ОРІ лягає в основу удосконалення інформаційних фондів, коректування представлень про інформаційні потреби, уточнення цілей інформаційного забезпечення. В решті-решт саме потенційна можливість й ефективність використання інформації остаточно визначають її соціальну цінність, а отже, обґрунтовують необхідність витрат конкретних ресурсів на роботу з даним інформаційним блоком. Цей аспект проблеми має не тільки теоретичне, але, насамперед, практичне значення. В даний час з ряду причин не в повному обсязі використовуються інформаційні фонди. Тут варто визначити, чи пов'язано це з якістю інформації або з іншими факторами. Різноманітність інформації, що надходить, не є гарантом її високої якості. Існує закономірність зворотно-пропорційної залежності між цінністю оперативно-розшукової інформації і її кількістю. Найбільш цінною при цьому є негласна інформація. Слід зазначити, що отримана інформація фіксується й упорядковується не завжди належним чином. Як свідчить практика, значна частина осіб, які наміряються зробити, які підготували чинення або вже скоїли злочин, через відсутність на місцях ефективно діючих інформаційно-пошукових систем і автоматизованих банків даних вчасно не встановлюються та на облік не ставляться.

Також проблема використання інформації має й іншу, не менш важливу, сторону. Мова йде про аналіз потенційних можливостей і результатів використання ОРІ. Необхідність дослідження цієї сторони проблеми обумовлена неадекватністю діяльності оперативних підрозділів по накопиченню та обробці оперативно-розшукової інформації і діяльністю по її використанню.

Можливості автоматизованих банків даних використовуються слабо. Безсумнівно, тут позначаються труднощі, які виникають при використанні інформації, складності її "опредмечування", у результаті чого інформація як ресурс ОРД використовується недостатньо. Як справедливо зауважує І.І. Великошшин, наявність інформації створює передумови, але не гарантії того, що зазначені дані оперативні і слідчі підрозділи, а потім і суди зможуть повноцінно використовувати їх для вирішення завдань по охороні правопорядку і законності [10, с.47].

Отже, ми дійшли висновку, що проблема використання оперативно-розшукової інформації в боротьбі зі злочинністю має й соціально-психологічний аспект. Особливо ці питання, на наш погляд, важливо враховувати в роботі з інформацією, отриманою з конфіденціальних джерел. Це стосується визнання значимості використання даної інформації, необхідності підготовки оперативних працівників до такого використання, розуміння складності роботи з перекладу інформації в регулюючий фактор. Вирішення

пих і інших соціально-психологічних питань пов'язано з розвитком інформаційних потреб, формуванням стійких мотивів у структурі інформаційної діяльності. Більш того, ті самі реально сформовані умови можуть по-різному сприйматися кожним оперативним працівником в залежності від його професійної підготовки, темпераменту, рис характеру та інших психологічних факторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аتماжитов В.М. О понятии реализации оперативнорозыскной информации // Проблемы совершенствования оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. -К.: НИИ РЮ КВШ МВД СССР, 1984.
2. Рассолов М.М. Проблемы управления и информации в области права. -М., 1991.
3. Лекарь А.Г., Волюнский А.Ф., Гребельский Д.В., Самойлов В.Г. Методологические проблемы теории оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел // Актуальные проблемы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: Труды КВШ МВД СССР. -Киев, 1976.
4. Дідоренко Е.О. До питання про порядок, умови перевірки первісної інформації, що становить оперативний інтерес для успішної боротьби з проявами групової та організованої злочинності // Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності. -Луганськ: ЛПВС, 2000. -С.3-13.
5. Великошшин І.І. К вопросу об оперативно-розыском производстве // Вопросы совершенствования оперативной работы органов внутренних дел: Труды Омской ВШ МВД СССР. -Омск, 1983.
6. Душейко Г.О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації в стадії порушення кримінальної справи: Автореф. дис... канд. юрид. наук. -Х.: НЮА, 2000.
7. Босхолов С.С. Информационное обеспечение ОВД в сфере борьбы с преступностью. -Минск, 1987.
8. Петров Э.П. Проблема соотношения методов познания в ОРД // Актуальные проблемы совершенствования ОРД органов внутренних дел. -М., 1977.
9. Калинин Л.Н. Сущность, правовые и организационные основы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: Учебное пособие. -М., 1988.
10. Великошшин І.І. Организация обеспечения оперативно-розыскной информации раскрытия преступлений // Вопросы совершенствования оперативно-розыскной деятельности в условиях формирования правового государства. -М.: МВШ МВД СССР, 1991.

Надійшла до редколегії 31.12.2007

ЯРЕМЕНКО В.В. ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ИНФОРМАЦИИ В БОРЬБЕ СПРЕСТУПНОСТЬЮ

Показано, что проблема использования оперативно-розыскной информации в борьбе с преступностью имеет социально-психологический аспект.

JAREMENKO V.V. SEPARATE ASPECTS OF USE OPERATIVE-SEARCH INFORMATION IN STRUGGLE AGAINST CRIMINALITY

It is shown, that the problem of use operative-search information in struggle against criminality has social-psychological aspect.